

Ernst Schraube

Første-persons perspektivet i psykologisk teori og forskningspraksis

Resumé

Når psykologisk forskning tager udgangspunkt i problemstillinger i menneskets hverdagsliv, rejser det spørgsmålet om, hvordan man kan overvinde den udbredte dikotomi mellem individ og samfund. Artiklen fokuserer på dette spørgsmål og argumenterer for en systematisk inkludering af menneskets subjektivitet og første-persons perspektivet i psykologiske teori og forskningspraksis. Først gives en beskrivelse af den mekanistiske effekttænkning i nutidens psykologi og af hvordan det menneskelige livs subjektive dimension udbredt er blevet fjernet fra blikket. Yderligere redegøres der for, hvordan forskning fra et tredje-persons perspektiv, som denne tilgang implicerer, reproducerer dikotomien mellem individ og samfund. På denne baggrund begrundes, hvorfor en konceptuel inkludering af menneskets subjektivitet kræver at indtage et første-persons perspektiv og at strukturere forskningen ud fra subjektets standpunkt. I løbet af denne argumentation vil det blive vist, hvordan første-persons perspektivet kan overvinde individualistiske positioner og åbne op for en situeret, social-symmetrisk epistemologi, der også inkluderer en konceptuel forståelse af den "Anden".

Nøgleord: *Subjektivitet, første-persons perspektiv, social symmetri, individ-samfund dikotomi, hverdagsliv, psykologisk epistemologi, subjektvidenskabelig psykologi*

Med tilknytning til adskillelsen mellem de to grammatiske former markerer det kategoriale par, første- versus tredje-persons perspektivet, en fundamental forskel mellem to former for menneskelig perception af sig selv og verden og måder at opnå viden på. Tredje-persons perspektivet bliver ofte identificeret med det objektive videnskabelige blik. Dette er *blikket udefra* på noget. Det bunder i en skelnen mellem subjektet for viden (forskeren) og objektet for viden (den undersøgte genstand). På videnskabelige områder, som beskæftiger sig med processer i naturen, men også i samfund, økonomi, politik etc., er denne opdeling berettiget på simpel vis, fordi subjektet og objektet for viden tilhører to forskellige væsensklasser. Omvendt er første-persons perspektivet "jag'ets" blik. Det omfatter det menneskelige subjekts selv- og verdenserfaring og hendes/hans følelser, tanker and handlinger. Tredje-persons perspektivet er engang imellem kritisk beskrevet som det at tænke "om andre mennesker". Men dette er vildledende. Hvorfor skulle det være problematisk at undre sig over

andre? Tværtimod, det at tænke ud fra et første-persons perspektiv kan – hvilket vil blive vist nedenfor – sagtens omhandle andre mennesker, og det inkluderer tilmed af nødvendighed overvejelser om andre og forsøg på at forstå dem fra deres egen tilgang til verden. Første-person som grammatisk form står i singularis – “jeg” –, men også i pluralis: “vi”.

I humanvidenskaberne og især i psykologi er den stringente opdeling af subjektet og objektet for viden ikke særligt overbevisende. For det første, siden forsker og det udforskede falder ind under samme kategori, tilhører de samme væsensklasse. For det andet, objektet for viden i denne sammenhæng er i virkeligheden ikke et objekt, men et subjekt, et menneske, et “jeg”, som er situeret i verden og handler, tænker og erfarer verden ud fra sit eget standpunkt og perspektiv. Derfor kunne man forvente, at første-persons perspektivet ville blive tildelt en central plads i udviklingen af viden inden for psykologien og humanvidenskaberne. Overraskende nok er dette ikke tilfældet. Hovedstrømninger inden for psykologien er domineret af tredje-persons tilgange. Forskningens videnskabelighed identificeres ved et eksternt perspektiv, og psykologiske fænomener analyseres via blikket udefra, “a god trick”, som videnskabshistorikeren Donna Haraway har fremhævede det, og “a view from above, from nowhere” (1991, s. 195). Overtagelsen af tredje-persons perspektivet i psykologisk forskning har været kritisk diskuteret i psykologiens historie fra Wilhelm Wundt og William Stern over psykoanalysen og humanistisk psykologi til nutidens alternative strømninger og subjekt-psykologiske tilgange. Da den litteratur, som debatten genererede, indeholder en detaljeret gennemgang af den problematiske og selvmodsigende natur af “blikket udefra” (Axel, 2009; Dafermos & Marvakis, 2006; Danziger, 1997; Dreier, 2008; Holzkamp, 1983; Nissen, 2000; Gergen, 1989; Rose, 1999; Sloan, 2000; Teo, 2005; Ward, 2002; og mange andre), behøver jeg ikke at

uddybe det her, men kan nøjes med at beskrive tredje-persons perspektivets basale struktur i psykologisk forskning samt diskutere dets implikationer. Man kan kun tale om menneskets liv fra et tredje-persons perspektiv i abstrakt og reduceret form. Individet fremstår ensidet som en betinget størrelse, og menneskets subjektivitets konkrete virkelighed, den aktive og handlende side af menneskelige hverdagspraksis, flyttes ud af blikket.

Ved at kritisere denne position argumenterer jeg for, at dikotomien mellem individ og samfund kun kan overvindes ved at inkludere den subjektive dimension af menneskets liv. Min centrale tese er, at en konceptuel inkludering af subjektivitet kræver at man indtager et første-persons perspektiv og strukturerer forskningen ud fra subjektets standpunkt. Dette betyder dog ikke, at jeg argumenterer for en subjektivistisk eller individualistisk position. Tværtimod forsøger jeg at vise, at det lige præcis er psykologisk forskning baseret på menneskets subjektivitet og første-persons perspektivet, som danner grundlaget for en situeret, social-symmetrisk epistemologi, der også inkluderer en konceptuel forståelse af den “Anden”.

At tænke i virkning og se bort fra subjektivitet fører til teoretiske konstruktioner fra tredje-persons perspektivet

På trods af de forskellige teoretiske udviklinger og metodologiske tilgange deler de klassiske strømme inden for psykologien en ganske særlig videnskabelig selvforståelse: deres teoretiske og metodologiske konstruktioner og den måde, hvorpå viden bliver opnået qua dem, bygger på naturvidenskaberne. På de teoretiske konstruktioners plan bliver dette tydeligt i overtagelsen af naturvidenskabernes og de tekniske videnskabers teoretiske sprog (i stedet for at udvikle selvstændige, egentlige *psykologiske* termer og begreber). Således lånte behaviorismen fx sit konceptuelle sprog

fra fysiologien, mens kognitivismen arbejder med computervidenskabens begrebslige sprog, og neuropsykologien låner fra biologien. Dette bliver desuden ligeledes tydeligt på det metodologiske plan: på tværs af de teoretiske tilgange fremstår de eksperimental-statistiske metoder, importeret fra naturvidenskaberne, som kernen i den psykologiske metodologi. Psykologien modtager sin "videnskabelige identitet", som Walter Bungard og Jürgen Schultz-Gambard (1988, s. 159) udtrykker det, fra denne metodologi (og dermed fra en form og ikke et indhold).

Hvordan er forholdet mellem individ og samfund konstitueret og konceptuelt forstået i det klassiske metodologiske system? Dette viser sig i det basale metodologiske design, som er struktureret omkring tre instanser: for det første, "forsøgspersonen", for det andet, en "stimuluskonstellation" præsenteret for forsøgspersonen, og for det tredje, forsøgspersonens svar, "responsen" på stimuluskonstellationen dokumenteret af forsøgslederen som "data". Forsøgslederen konstituerer den eksperimentelle opstilling (ved at bestemme problemstillingen, selektionen af forsøgspersoner, etc.), men, i forhold til det eksperimentelle designs struktur, forbliver hun/han i baggrunden. Normalt defineres stimuluskonstellationen som en "uafhængig variabel" og forsøgspersonens respons som "afhængig variabel"; den "eksperimentelle hypotese" eller teorierne genererer "forudsigelser" om forbindelsen mellem de uafhængige og afhængige variable.

Denne metodologiske struktur reducerer det komplekse forhold mellem individet og verden til en simpel kausalsammenhæng og "if-then" forbindelse. Stimuluskonstellationen er ikke relevant som en uafhængig sektion af verden i dens sociale og samfundsmæssige omgivelser, men kun interessant i forhold til den måde, hvorpå den indvirker på forsøgspersonen, og de mulige responser den producerer. Stimulusen forstået på denne måde har meget lidt at gøre med den virkelige verden; i stedet hører

den til i periferien af forsøgspersonen selv. Den betragtes som en mulig modifikation af hendes/hans sensoriske overflade, hvilket forårsager en forandring af en respons, hvorved en direkte forbindelse mellem forsøgspersonens sensoriske apparat og hendes/hans lokomotoriske system bliver skabt. På grund af den metodologiske struktur bliver forsøgspersonens svar ligeledes betragtet som den direkte effekt af stimuluskonstellationen, mens det individuelle subjekts kvaliteter, som er relateret til mening og handling, er irrelevante.

Fra det eksperimentelle standard-designs perspektiv bliver individet derfor ikke opfattet som et virkeligt individ i sit konkrete hverdagsliv, men som et abstrakt væsen, hvis sociale situerethed og reference til verden gennem erfaring og handling strukturelt set er bragt ud af syne, og som gennem den organismiske terminologi kun kan udtrykkes deterministisk i et sprog af mekanistiske *indvirkninger/udvirkninger*. I stedet for at være i stand til at tale om det individuelle subjekts virkelige relationer til sig selv og verden kan vi inden for denne model derfor kun diskutere forholdet mellem stimuleret periferi og reaktive centrale felter af organismiske væsener (Holzkamp, 1996; Schraube, 1998, 2003; Tolman & Robinson, 1997).

Det metodologiske standard-designs struktur demonstrerer den partikulære natur af tredje-persons perspektivet i den klassiske psykologi. Dette er et blik udefra på individet, et blik der eksperimenterer med forskellige indvirkende faktorer, alligevel er det et blik, der ikke rigtig rammer det virkelige individ og hendes/hans verden i hverdagslivet. Det opfatter forbindelsen mellem mennesket og verden som en kausal "if-then" sammenhæng, hvor fokus udelukkende er på verden som en stimulus for og virkning på individet. Dette strukturelle *virkningsblik* – som Klaus Holzkamp berettiget kalder den traditionelle psykologiske "conditioning discourse" (1992, s. 198) – indsnævrer radikalt den menneskelige

subjektivitet. Mennesket fremstår alene som afhængigt af eksterne faktorer, som responderende på stimuli. Den subjektive dimension, det handlende menneskes perspektiv, erfaringens kompleksitet, konflikter og kontradiktioner i hverdagspraksisser, overvejelserne over, hvad man kunne tænke sig og ikke tænke sig at gøre, lige præcis den omfattende forståelse af det menneskelige “jeg” og “vi” og hendes/hans/vores hensyn til selvet og verden (hvilket i virkeligheden er psykologiens egentlige emne) forbliver ekskluderet. De fundamentale begrænsninger i psykologiens tredje-persons perspektiv ligger lige præcis i, at det, der ses bort fra, er den egentlige psykiske dimension og specifikt menneskelige evne til at forholde sig til verden som et erfarende, tænkende, følede, handlende etc. menneske. Og i denne begrænsning viser sig også, hvordan det psykologiske blik udefra uundgåeligt reproducerer dikotomien og kløften mellem individet og hans/hendes sociale, materielle verden.

For at gøre det meget klart: tredje-persons perspektivet er slet ikke principielt problematisk. Desuden hævder jeg ej heller, at der ikke eksisterer kausale virkningssammenhænge i det menneskelige livs verden. Nærmere tværtimod: “if-then” relationer udgør en betydelig dimension af menneskelige forhold både i hverdagslivet og objektiveret i teknologiske produkter (selvom de må formuleres i et subjektprog for, at man kan blive i stand til at forstå deres betydning). Problemet er, at den traditionelle psykologiske metodologiske opstilling stiltiende anlægger et tredje-persons perspektiv og antager en kausal virkningssammenhæng uden nogensinde at demonstrere, at relationen mellem individer og verden er kausal. M. a. o. metodens rimelighed for forskningsgenstanden er ikke indholdsmæssigt blevet begrundet og kan ikke rigtig blive begrundet. De forskellige givne ting i verden repræsenterer for mennesker i deres hverdagsliv mere end blot stimuluskonstellationer, hvorpå mennesker reagerer afhængigt. F. eks.: en mobiltelefon er ikke kun

en stimulus, som vi direkte responderer på, det forholder sig altså ikke sådan, at når den ringer, tager vi den automatisk. Den er en ting med betydning, og vi kan forholde os til denne betydning, – og gør det også. Når den ringer, kan vi vælge ikke at tage den, eller vi kan, set i lyset af vore aktuelle behov og interesser og genstandens muligheder, også gøre helt andre ting med den. Det underliggende problem og “god trick’et” i den klassiske psykologi består i stiltiende at forudsætte tredje-persons perspektivets universelle berettigelse og lade som om den psykologiske dimension af menneskets liv dermed kunne omfattes. Men fra et tredje-persons perspektiv bliver psykologiske fænomener kun forståelige i en ekstremt reduceret form. Således foregiver psykologien noget, som den egentlig ikke kan leve op til.

For at overvinde denne modsigelse og begrænsningerne i psykologisk forskning, må psykologien (og humanvidenskaberne) på den ene side udgå fra en omfattende forståelse af individet, menneskets subjektivitet og handling, og på den anden ikke forstå verden som et simpelt bundt af betingende stimuli, men som et ensemble af betydninger, som vi af bestemte grunde foretager os noget med (og dem med os) eller lader være. Kort sagt, vi er nødt til at bevæge os udover en kausalistisk virkningstænkning og systematisk integrere første-persons perspektivet i psykologisk teori og forskningspraksis.

Men først dog spørgsmålet, hvorfor hovedstrømningerne i psykologien på trods af kritikken så stivsindet holder fast i tredje-persons perspektivet? En grund kan godt være, at man ved at overtage den naturvidenskabelige metode (selvom den ikke virkelig er naturvidenskabelig, da det ville kræve en indholdsmæssig begrundelse for, hvordan den teoretiske og metodologiske ramme passer til forskningens genstand) håber på at opnå videnskabelig objektivitet og således sikre, at formen for vidensproduktion faktisk er i overensstemmelse med videnskabelige kriterier. Kravet til

psykologisk forskning om generaliserbarhed og videnskabelig objektivitet er selvfølgelig helt berettiget. Spørgsmålet er dog, om kravet om objektivitet i den eksperimental-statistiske metode kan blive opretholdt i overførslen til de psykologiske genstandsfelter, eller om virkelig videnskabelig generaliserbarhed og objektivitet bedre kan opnås på andre måder. Klassiske strømningerne i psykologien hviler her tilsyneladende på en misforståelse: i stedet for at starte med forskningens genstand, det menneskelige subjekt og hendes/hans psykiske processer, og spørge om objektivitet og generaliserbarhed fra dette udgangspunkt for at opnå videnskabelig objektivitet, er det modsatte tilfældet. Udgangspunktet er den angiveligt objektive metode, og på denne baggrund bliver forskningens genstand operationaliseret og "objektivt" konstrueret. I denne fordrejning i formen af psykologisk vidensproduktion viser sig en forvirring mellem epistemisk og ontologisk objektivitet, en misforståelse som den analytiske filosof John Searle ikke kun har noteret i social- og humanvidenskaberne, men også i naturvidenskaberne:

We resist accepting subjectivity as a ground floor, irreducible phenomenon of nature because, since the seventeenth century, we have come to believe that science must be objective. But this involves a pun on the notion of objectivity. We are confusing the *epistemic* objectivity of the scientific investigation with the *ontological* objectivity of the typical subject matter ... Since science aims at objectivity in the epistemic sense that we seek truths that are not dependent on the particular point of view of this or that investigator, it has been tempting to conclude that the reality investigated by science must be objective in the sense of existing independently of the experiences in the human individual. But this last feature, ontological objectivity, is not an essential trait of science. If science is supposed to give an account of how the world works and if subjective states of consciousness are part of the world, then we should seek an (epistemically) objective account of an (ontologically) subjective reality, the reality of subjective states of consciousness. What I am

arguing here is that we can have an epistemically objective science of a domain that is ontologically subjective (2002, s. 11).

Første-persons perspektivet og intersubjektive social symmetri

Det første skridt i forhold til at bringe psykologi videre her er derfor at integrere menneskets subjektivitet ureduceret i psykologisk teori og forskningspraksis. Karl Marx har allerede fremsat denne pointe for videnskaber helt generelt i sin første Feuerbach-tese, hvor han understreger:

"The chief defect ... is that the thing, reality, sensuousness, is conceived only in the form of the *object* ..., but not as *sensuous human activity, practice, not subjectively*" (1969, s. 13).

Men også indefra psykologien - fra de tidligste dage i psykologiens institutionalisering som en uafhængig disciplin - efterlyser ledende skikkelser integrationen af den subjektive dimension. Fx Wilhelm Wundt (som ofte fremstilles som den klassiske eksperimentale psykologis grundlægger) beskriver psykologiens genstandsfelt som

"the interconnection of the contents of experience, as these interconnections are actually presented to the subject" (1897, s. 5)

og han understreger, at

"the interaction of the subject with the outer world and with other similar subjects is just as much a part of the problem of psychology" (ibid., s. 4).

Her skelner Wundt mellem "immediate experience" (erfaringens indhold i relation til subjektet), som psykologien tager som sit udgangspunkt, og "mediate experience" (erfaring med den subjektive dimension abstraheret) som naturvidenskaberne er optaget af (ibid., s. 3).

Hvis vi kigger nærmere på menneskets subjektivitet, bliver det tydeligt, at dens psykiske dimensioner så som erfaring, tanker, bevidsthed, følelser eller handlegrunde er givet

i en bestemt eksistensmåde: i modus første-person. Denne indsigt bygger på en skelnen mellem ontologisk subjektivitet og ontologisk objektivitet. Nogle givne ting har en subjektiv eksistensmåde, mens andre har en objektiv måde. Følelsen af frygt er fx ontologisk subjektiv i den forstand, at den kun eksisterer, fordi den opleves af "hver mig"s, dvs. i modus første-person. Uden "hver mig'ets" konkrete oplevelse af frygt eksisterer frygten ikke. Alle psykiske fænomener er ligeledes ontologisk subjektive og givet i første-persons modus, fordi de skal erfares af et menneske for at kunne eksistere. I denne forstand adskiller psykiske fænomener sig fra eks. nervestrenge, springvand, mobiltelefoner eller atomkraftværker. Siden disse ikke behøver at blive erfaret af mennesker for at eksistere, har deres virkelighed en objektiv eksistensmåde. Skrivebordet, jeg sidder ved og skriver denne tekst, er en objektivt givent ting; det ville eksistere uden en "hver mig", fordi det simpelthen eksisterer i "tredje-person", siden det ikke er "jeg", men "det" (jeg sætter "tredje-person" her i anførelsestegn, da ting ikke er personer, men objekter, og det kunne derfor være misvisende at sige, at de eksisterer i modus tredje-"person").

Dette betyder ikke, at menneskets subjektivitet og psykiske fænomener kun repræsenterer nogle vilkårlige subjektive holdninger, overbevisninger eller meninger. Frygten, som opleves af "hver mig", eksisterer virkelig, og er i denne forstand et objektivt faktum. Dog er det et objektivt faktum, som foreligger i subjektiv form. På grund af de objektive psykiske faktas subjektive form er de i modsætning til givne ting i objektiv eksistensform kun indirekte mærkbare og erkendbare for andre gennem meddelelser og subjektets sproglige (eller kropsligt og symbolsk medierede) ytringer. På grund af denne indirekte og usynlige natur ved psykiske fakta, der er givet i første-person modus, er det let for andre (dog også for én selv) at ignorere dem og lade dem ude af betragtning i hverdagslivet, i klassisk psykologi, men også

i nuværende psykologiske teori og forskning.

Et blik på den akademiske psykologis historie viser nu, at første-persons perspektivet fra begyndelsen af i det mindste var implicit integreret i psykologiens videnskabelige selvforståelse og i disciplinens teoretiske og metodologiske konceptioner. I alle de forskelligartede "subjekt-psykologiske" tilgange, som allerede var til at skelne fra "objekt-psykologiske" tilgange i det 19. århundrede (Stern, 1990, s. 431), er jeg-perspektivet et centralt tema. Når Wundt f. eks. taler om "acting subjects" og "immediate experience" som psykologiens genstand, refererer han til første-persons perspektivet uden eksplicit at benævne det således. Freuds psykoanalyse repræsenterer den første systematiske og omfattende tilgang baseret på jeg-perspektivet (dog stadig uden at benævne det sådan). Udgangspunktet for Freuds analyser er patienternes meddelelser om egne oplevelser af dem selv og verden, og han forsøger gennem deres sammenhænge i verden at begrebsliggøre oplevelsernes konfliktfyldte indhold med psykoanalytiske teorikonceptioner. I sin teori om drømmetydning skiller Freud f. eks. ikke drømmen fra det drømmende subjekt og snarere end at fortolke den som en givent ting i tredje-person, forsøger han at udvikle en drømmeteoriet, der er i stand til at forstå forbindelsen mellem det drømmende "jeg" og hendes/hans virkelighed i hverdagslivet.

Den ungarske psykolog George Politzer var en af de første, der udtrykkeligt talte om de psykiske fænomeners første-persons ontologi. I 1928 betoner han, at

"the character of the psychological facts is that of being 'in the first person'" (1994, s. 28),

hvorved han argumenterer for psykologien som en "science of the first person" (ibid., s. 29). Udover enkelte røster som Politzer, hvis arbejde stort set blev glemt efter hans tidlige død (han blev skudt af nazisterne i 1942) er der i dag stadig tre indflydelsesrige tænketraditioner, som eksplicit tager udgangspunkt i

menneskets subjektivitet som givet i første-person: fænomenologi, den analytiske filosofi og kritisk psykologi. Siden den nutidige psykologi stadigvæk tit tilsidesætter første-persons perspektivet, rejser spørgsmålet sig om, hvordan disse tilgange begrunder, at de psykiske fænomener er givet i første-person og hvilke argumenter de fremsætter for at underbygge deres antagelse.

Fænomenologien viser, hvordan den levede menneskelige *erfaring* er principielt givet i første-persons perspektivet. I fænomenologien spiller erfaringen en central rolle, fordi det kun er igennem erfaringen, at de forskelligartede fænomener i menneskets liv er tilgængelige. Husserl understregede, at erfaringer grundlæggende er “mine erfaringer” (1968, s. 223; se også Heidegger, 1999, s. 69; Ashworth, 2008, s. 12). Hvis ikke erfaringen var givet i første-person ville den ophøre med at være erfaring. Som David Carr forklarer, Husserls fænomenologi

“is not just about experiences, or even about experiences and their objects, but about the first-person standpoint itself” (1999, s. 77).

I forlængelse af Husserl peger Dan Zahavi på “mineness” som første-persons erfaringens centrale karakteristikum (2008, s. 124). Ved at bruge termen “mineness” fremhæver han det faktum, at for hvert individuelt subjekt er den præsente erfaring utvetydigt “min”. Hvis jeg er sulten eller ked af noget, kan der ikke være nogen tvivl om, hvem denne erfarings subjekt er, og det giver ingen mening at spørge, om jeg virkelig er sikker på, at det er mig, der faktisk føler mig sulten. Som Zahavi skriver:

“When I am aware of an occurrent pain, perception, or thought from the first-person perspective, the experience in question is given immediately, nonreferentially and noncritically as *mine* ... The particular first-personal givenness of the experiences makes it mine and distinguishes it for me from whatever experiences others might have” (2008, s. 124).

Fra det fænomenologiske perspektiv vedrører “minheden” og menneskets erfaring givet i første-person ikke kun psykiske fænomener som frygt, sult og glæde, men de vedrører også erfaringen af objekter i verden – simpelt hen fordi erfaring principielt er givet i modus første-person. “Every givenness,” understreger Zahavi, “be it the givenness of mental states or the givenness of physical objects, involves a first-person perspective. There is no pure third-person perspective, just as there is no view from nowhere. To believe in the existence of such pure third-person perspective is to succumb to an objectivist illusion. This is, of course not to say that there is no third-person perspective, but merely that such a perspective is precisely a perspective from somewhere. It is a view we can adopt on the world. It is a perspective founded upon a first-person perspective” (2008, s. 123f).

Også i analytisk filosofi spiller første-persons perspektivet en hovedrolle, selvom fokus er på *bevidsthed* (Nagel, 1974; Shoemaker, 1996; Baker, 2000).

“Conscious states have a first-person mode of existence” (1999, s. 42),

fremhæver John Searle, en af de ledende repræsentanter for denne filosofiske tradition som argumenterer for første-persons perspektivet. Searle gør udtrykkeligt op med fremherskende psykologiske og filosofiske tilgange, der betragter bevidstheden som en ontologisk objektivt given ting. “It would be difficult”, forklarer han,

“to exaggerate the disastrous effects that the failure to come to terms with the subjectivity of consciousness has had on the philosophical and psychological work of the past half century” (1992, s. 95).

Han understreger tværtimod, at bevidsthedstilstande repræsenterer ontologisk subjektive entiteter, fordi de udelukkende eksisterer, når de bliver erfaret af et subjekt.

“The most important feature of consciousness ... is ontological subjectivity” (Searle, 1999, s. 73), “each of my conscious states exists only as the state it is because it is experienced by me, the subject” (ibid., s. 42).

For at give et afklarende eksempel: udsagnet “jeg har ondt i den nedre del af min ryg” er et objektivt udsagn i den forstand, at den beror på eksistensen af et aktuelt faktum uafhængigt af iagttagers holdninger og mening. Men fænomenet i sig selv, den i øjeblikket oplevede smerte, er givet i den subjektive eksistensmodus; smerte er altid *nogens* smerte, og dens eksistensmodus er i denne forstand første-person. Hvad der angår smerte, angår også bevidsthedstilstande generelt: “Because conscious states are subjective”, forklarer Searle,

“they have what I call a first-person ontology, as opposed to the third-person ontology of mountains and molecules, which exist even if no living creatures exist. Subjective conscious states have a first-person ontology (‘ontology’ here means mode of existence) because they exist only when they are experienced by some human or animal agent. They are expressed by some ‘I’ that has the experience, and it is in that sense they have a first-person ontology” (2002, s. 41).

Kritisk psykologi er en anden tænketradition, der tager udgangspunkt i første-persons givetheden af de forskellige aspekter af menneskets subjektivitet. Denne tilgang realiserer også, at erfaring og bevidsthed er givet i første-person (fx Holzkamp, 1985, s. 32), men denne indsigt er mere præcist defineret ved at fremhæve de menneskelige *handlegrundenes* første-persons ontologi (Dreier, 2003; Osterkamp, 2009; Hunniche, 2009; Højholt, 2006; Pedersen, 2004). Som Holzkamp understreger,

“Reasons for action are always in the ‘first-person’. They are always in the case of ‘my’ reasons, i.e., reasons from my standpoint and my perspective. When I ask anyone else about the reasons for

her/his actions, I am asking about reasons from her/his standpoint and perspective” (1996, s. 55).

I den kritisk psykologiske optik repræsenterer menneskets handleevne psykologiens grundlæggende kategori. Sempelthen fordi handleevnen er den *menneskelige* subjektivitets afgørende karakteristikum. Andre levende væsener erfarer verden og har bevidsthedstilstande, men kun mennesket besidder evne til at handle. Her betyder “at handle” ikke blot menneskets evne til at forholde sig til sig selv og til omverden, men på den ene side igennem sine handlinger i fællesskab at skabe den samfundsmæssige verden, i hvilken vi fører vore liv, og på den anden side er det alene igennem handleevnen, at mennesker har mulighed for at tilegne sig og forandre den skabte verden. Siden handleevnen forener de forskellige psykiske evner så som erfaring, bevidsthed, perception, kognition, emotionalitet, etc., kan den betragtes som den *evne*, der konstituerer menneskets subjektivitet. Af den grund fokuserer kritisk psykologi på handleevnen og handlegrundenes første-persons ontologi.

Men – ville nogen måske indvende – argumenterer du med første-persons perspektivet ikke for en radikalt ensidig, subjektivistisk og individualistisk-egocentrisk tænkning, og cementerer dette ikke lige præcis dualismen mellem subjektet og teknologi/verden, som det var meningen skulle overvindes?

Når der tales om mennesket som subjekt og om hendes/hans jeg-perspektiv, så handler det ikke om idéen om et verdensløst, solipsistisk eller kartesiansk subjekt. Intet subjekt eksisterer kun for sig selv, afsondret fra verden i et socialt og samfundsmæssigt vakuum. En sådan idé ville være en antikveret forestilling og ville have lidt at gøre med det menneskelige livs virkelighed. Det erfarende, handlende subjekt udstyret med bevidsthedens muligheder, repræsenterer et socialt og samfundsmæssigt situeret væsen. Et sådant subjekt erfarer ganske vist subjektivt givne fænomener, så som smer-

te, i første-person, alligevel er erfaringsprocessen (så som processen at udvikle bevidsthed eller handlegrunde, etc.) medieret af bestemte samfundsmæssig-historiske forhold (med deres sociale, kulturelle, teknologiske eller lingvistisk-diskursive dimensioner), i hvilke subjektet fører sit liv. Alle disse tre tænketraditioner, som så overbevisende argumenterer for første-persons perspektivet, er baseret på en grundig forståelse af det individuelle subjekts socialitet. Der kan ikke være nogen tvivl om, at subjektets "væren-i-verden" er et hovedaspekt i fænomenologien, fra Husserl, Heidegger og Merleau-Ponty til nutidens tilgange (fx Zahavi, 2008; Georgi, 2004, 2009). Searle understreger "the social character of mind" (1992, s. 248; 1999, s. 85ff), og dette er aldrig blevet grundigere uddybet end i kritisk psykologi og Klaus Holzkamps arbejde, som tilbyder en detaljeret analyse af samfundsmæssig mediering af individuel eksistensen (fx Holzkamp, 1983; Dreier, 2003; Osterkamp & Schraube, forthcoming).

Første-persons perspektivet som begreb tillader to vigtige afklaringer i forståelsen af socialiteten i menneskets subjektivitet.

1. Når erfaringer, bevidsthed, handlegrunde, etc. er givet i første-person, betyder det, at i menneskelige relationer har den Anden ingen direkte adgang til "hver mine" psykiske fænomener. Kun jeg selv kan vide, hvad jeg erfarer, tænker, føler, og hvorfor jeg har handlet sådan eller sådan. Af denne epistemiske asymmetri, som den sædvanligvis beskrives (fx Zahavi, 2008, s. 122), fremgår en grundlæggende *ontologisk symmetri* i menneskelige relationer. Da jeg erfarer mig selv og verden ud fra mit perspektiv og standpunkt, så erfarer den Anden på logisk vis også sig selv og verden ud fra sit perspektiv og handler ud fra sit perspektiv og standpunkt i verden. Denne reciprocitet i menneskelige relationers første-persons perspektiver kan karakteriseres som *første-persons perspektivets symmetriske reciprocitet* eller som *intersubjektiv social symmetri* og er en elementær kendetegn af menneskets sociali-

tet. Virkelig menneskelig socialitet bygger på intersubjektiv social symmetri og reciprok anerkendelse af den Andens første-persons perspektiv. Med andre ord: virkelig social tænkning er symmetrisk og inkluderer den Anden med hendes/hans interesser, perspektiver og standpunkter.

Dette betyder selvfølgelig ikke, at første-persons perspektivet ikke kan ignoreres. Tværtimod, som diskuteret ovenfor, bliver det i den klassiske psykologiske strømninger gennemgående konceptuelt sat til side. Men også i hverdagslivets almindelige omgang med hinanden er den Andens perspektiv tit bragt ud af syne. Dog, det at ignorere den Andens første-persons perspektiv betyder hendes/hans "a-sociale" isolation, en tilsidesættelse af personen og hendes/hans subjektivitet, som er ensbetydende med menneskelig lidelse. Det bliver derfor tydeligt, at det ikke er det at inddrage første-persons perspektivet, der cementerer en individualistisk, subjektivistisk og ensidigt centrisk social praksis, men tværtimod det at se bort fra første-persons perspektivet. Kun den systematiske og konceptuelle inkludering af subjektet og dets jeg-perspektiv muliggør en decentreret, intersubjektiv symmetrisk forståelse af menneskets socialitet baseret på perspektivernes og standpunkternes multiplicitet og reciprocitet.

Naturligvis er det ikke hermed sagt, at hvert individuelt jeg-perspektiv fremstiller en "ultimativ sandhed". Selvfølgelig kan vi også tage fejl, vore erfaringer kan bedrage os, vi kan have fordomme, bagatellisere virkelige problemer og væge os imod dem. Men netop lige præcis fordi subjektet og dets første-persons perspektiv er socialt og samfundsmæssigt medieret, er det også fanget i de samfundsmæssige diskursers og tænkemåders modsætninger, og således er der et permanent behov for kritik og selvkritik. Men om noget virkelig fremstår for subjektet eller ej, kan i sidste ende kun afgøres af hende/ham selv.

2. Socialiteten og den samfundsmæssig

mediering af menneskets subjektivitet og første-persons perspektivet betyder ikke kun, at mennesker lever et socialt liv, i fællesskab med andre, men også at de lever i en samfundsmæssig og materiel verden skabt af mennesker og fører et liv medieret af den. Derfor kan konceptet om første-persons perspektivets symmetriske reciprocitet ikke kun relatere til menneskers direkte sociale sameksistens, men det skal også indfange den samfundsmæssige og materielle skabte verden, ad hvilken de fører deres liv. En virkelig social tænkning betyder derfor ikke kun at ikke forbigå andre og deres interesser, perspektiver og standpunkter i den umiddelbare intersubjektive handlingskontekst, men også at agte andre og deres interesser, perspektiver og standpunkter igennem den samfundsmæssigt materielle mediering.

På baggrund af disse ontologiske overvejelser over menneskets subjektivitet og første-persons perspektiv vil jeg nu til sidste groft skitsere nogle konsekvenser for en situeret psykologisk epistemologi.

Psykologi fra subjektets standpunkt

I sammenligning med den klassiske psykologi kræver subjektivitet og psykiske fænomeners givethed i første-person en radikal ændring af forskningsperspektivet. Det centrale problem i den traditionelle psykologiske metodiske tilgang er, at den kun tager subjektets betingethed og verdens virkning (reduceret til abstrakte stimuli) på det individuelle subjekt i betragtning. Men subjektet er ikke kausalt påvirket og bestemt af verden, det står derimod i relation til verden på en måde, der er aktivt erfarende og handlende i første-person. Som konsekvens må forskningsperspektivet ligeledes blive vendt om og struktureret ud fra subjektets standpunkt.

Det første skridt i en psykologi fra subjektets standpunkt er således at give en grundig og detaljeret beskrivelse af subjektets erfaringer og aktiviteter med verden. Subjektiv erfaring er udgangspunktet og det ikke reducerbare grundlag for en subjektivitetsvidenskabelig metodologisk

tilgang. Blot det at beskrive de subjektive erfaringer og aktiviteter med verden åbner for en grundlæggende indsigt i de betydninger, som verden har for subjektet. Hvis den subjektive dimension – dvs. det erfarende, følede, tænkende subjekt i sine relationer til verden, – ikke er inkluderet, forbliver psykologiske analyser abstrakte og kan ikke virkelig overvinde dikotomien mellem individ og samfund. Det er kun ved at inkludere første-persons perspektivet, at adgangen til menneskers virkelige tanker, erfaringer og handlinger med verden bliver mulig. En beskrivelse af subjektiv praksis er derfor et centralt skridt i den metodologiske tilgang. Uden den ville psykologiske forskning ikke være forbundet med menneskers virkelige livsverden og ville blot hænge abstrakt i luften.

Men, denne tilgang er ikke tilstrækkelig i sig selv. At studere psykologiske fænomener fra subjektets standpunkt kan ikke bare udgøres af beskrivelser af første-persons erfaringer og måder at handle i verden. Dette ville være en ensidig "psykologisme" (et problem allerede identificeret og kritisk diskuteret af Husserl, 1913, s. 50ff; se også Holzkamp, 1996, s. 32ff), som ikke skelner mellem subjekt og samfund og antager, at verden kan forklares kun psykologisk. Samfundsmæssige strukturer og teknologiske ting er ikke givet i en første-persons ontologi og eksisterer også uafhængigt af subjektet. Vi er født ind i et særligt samfund og en teknologisk verden, som allerede eksisterer før os, skabt af mennesker med bestemte intentioner og idéer, og hvis bevægelse er baseret på uafhængige lovmæssigheder og udviklingsprincipper. Samfundets og teknologiens modsigelser og deres muligheder og begrænsninger kommer rigtignok frem i den subjektive erfaring og handling, en virkelig forståelse af modsigelserne og dilemmaerne i den subjektive erfaring og handling kræver dog også en analyse af bevægelsen og betydningen af samfundsmæssige strukturer og teknologiske ting i sig selv.

Derfor må en forskningstilgang baseret på

første-person-perspektiv suppleres med andre tilgange, der faciliterer udforskning af sociale og materielle tings "objektive" betydninger, hvorved den her opnåede indsigt må refereres tilbage til subjektets første-persons perspektiver. Psykologi fra subjektets standpunkt er netop bygget på en sådan dobbeltsidet dialektisk tilgang, som på den ene side inkluderer subjektets første-persons perspektiv og på den anden side inkluderer analyser af den sociale og materielle verden. Da tingenes "subjektive" og "objektive" betydning er to sider af samme sag, står subjektet og verden ikke umedieret over for hinanden, men i stedet går tingenes modsigende betydninger igennem subjekter og viser sig i partielle, rudimentære og overlappende former i subjektets erfaringer, bevidsthed og handlinger. Af denne grund kan forskning begynde med subjektets erfaring og de konkrete modsigelser i hverdagslivet, beskrive og analysere denne subjektive praksis så bredt som muligt, og så gøre dette virkelig forståeligt ved at analysere samfundsmæssig struktur og materielle ting for sig selv i deres reale kontekster. Psykologi fra subjektets standpunkt betyder derfor ikke kun at analysere subjektet fra et første-persons perspektiv. I stedet, ved at starte fra den subjektive daglige livsførelse og udforskningen og afklaringen af dens modsigelser står hverdagens verden i centrum af analysen for at opnå en præcis forståelse af, hvad den virkelig betyder for subjektet.*

Referencer

- Ashworth, P. (2008). Conceptual foundations of qualitative psychology. In J. A. Smith, (Ed.), *Qualitative psychology: A practical guide to research methods* (pp. 4-23). London: Sage.
- Axel, E. (2009). What makes us talk about wing nuts? Critical psychology and subjects at work. *Theory & Psychology*, 19 (2), 275-295.
- Baker, L. R. (2000). *Persons and bodies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bungard, W. & Schultz-Gambard, J. (1988). Technikbewertung: Versäumnisse und Möglichkeiten der Psychologie. In W. Bungard & H. Lenk (Hrsg.), *Technikbewertung. Philosophische und psychologische Perspektiven* (S. 157-182). Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Carr, D. (1999). *The paradox of subjectivity: The self in the transcendental tradition*. New York: Oxford University Press.
- Danziger, K. (1997). *Naming the mind: How psychology found its language*. London: Sage.
- Dafermos, M. & Marvakis, A. (2006). Critiques in psychology – critical psychology. *Annual Review of Critical Psychology*, 5, 1-20 [www.discourseunit.com/arcp/5].
- Dreier, O. (2003). *Subjectivity and social practice*. Aarhus: University of Aarhus.
- Dreier, O. (2008). *Psychotherapy in everyday life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gergen, K. J. (1996). Social psychology as social construction: The emerging vision. In C. McGarty & A. Haslam (Eds.), *The message of social psychology: Perspectives on mind in society* (pp. 113-128). Oxford: Blackwell.
- Giorgi, A. (2009). *The descriptive phenomenological method in psychology: A modified Husserlian approach*. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Giorgi, A. (2004). A way to overcome the methodological vicissitudes involved in researching subjectivity. *Journal of Phenomenological Psychology*, 35 (1), 1-25.
- Haraway, D. J. (1991). Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspectives. In *Simians, cyborgs, and women: The reinvention of nature* (pp. 183-201). New York: Routledge.
- Heidegger, M. (1999). *Zur Bestimmung der Philosophie*. Gesamtausgabe Vol. 56/57. Frankfurt/M.: Vittorio Klostermann.
- Holzcamp, K. (1983). *Grundlegung der Psychologie*. Frankfurt/M.: Campus.
- Holzcamp, K. (1985). Selbsterfahrung und wissenschaftliche Objektivität: Unaufhebbarer Widerspruch? In K. – H. Braun & K. Holzcamp (Hrsg.), *Subjektivität als Problem psychologischer Methodik* (S. 17-37). Frankfurt/M.: Campus.

* Jeg vil gerne rette en stor tak til Stephan Sieland som hjalp mig med oversættelsen.

- Holzcamp, K. (1992). On doing psychology critically. *Theory & Psychology*, 2 (2), 193-204.
- Holzcamp, K. (1996). Psychologie: Verständigung über Handlungsbegründungen alltäglicher Lebensführung. *Forum Kritische Psychologie*, (36), 7-112.
- Holzcamp, K. (1998). Daglig livsførelse som subjektvidenskabeligt grundkoncept. *Nordiske Udkast*, 26 (2), 3-31.
- Hunich, L. (2009). Existential concerns in families with Huntington's disease: Towards an understanding of the person in social practice. *Theory & Psychology*, 19 (1), 93-113.
- Højholt, C. (2006). Knowledge and professionalism: From the perspectives of children? *Critical Psychology*, (19), 81-160.
- Husserl, E. (1913). *Logische Untersuchungen. Prolegomena zur reinen Logik*. Tübingen: Niemeyer.
- Husserl, E. (1968). *Phänomenologische Psychologie*. Husserliana IX. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Leontjev, A. N. (1983). *Problemer i det psykiske udvikling*. København: Rhodos.
- Marx, K. (1983). Theses on Feuerbach. In *Marx/Engels Selected Works, Volume One* (pp. 13-15) (W. Lough, Trans.). Moscow: Progress Publishers.
- Nagel, T. (1974). "What is it like to be a bat?" *Philosophical Review*, 83 (3), 435-50.
- Nissen, M. (2000). Practice research: critical psychology in and through practices. *Annual Review of Critical Psychology*, 2, 145-179.
- Osterkamp, U. (2009). Knowledge and practice in critical psychology. *Theory & Psychology*, 19 (2), 167-191.
- Osterkamp, U. & Schraube, E. (Eds.) (forthcoming). *Turning psychology upside down. Writings of Klaus Holzcamp*. London: Palgrave Macmillan.
- Parker, I. (1989). *The crisis in modern social psychology, and how to end it*. London: Routledge.
- Pedersen, B. (2004). Perspektiver på voldtægt. *Psyke & Logos*, 25, 311-337.
- Politzer, G. (1994). *Critique of the foundations of psychology: The psychology of psychoanalysis* (M. Apprey, Trans.). Pittsburgh, PA: Duquesne University Press.
- Rose, N. (1999). *Governing the soul. The shaping of the private self*. London: Free Association Books.
- Schraube, E. (1998). *Auf den Spuren der Dinge. Psychologie in einer Welt der Technik*. Hamburg: Argument.
- Schraube, E. (2003). The politics of TechKnowledge. An experimental moment in psychology. In N. Stephenson, H. L. Radtke, R. Jorna & H. J. Stam (Eds.), *Theoretical psychology: critical contributions* (pp. 39-45). Toronto: Captus University Publications.
- Schraube, E. (2005). "Torturing things until they confess". Günther Anders' critique of technology. *Science as Culture*, 14 (1), 77-85.
- Schraube, E. (2009). Technology as materialized action and its ambivalences. *Theory & Psychology*, 19 (2), 296-312.
- Searle, J. R. (1999). *Mind, language and society: Philosophy in the real world*. New York: Basic Books.
- Searle, J. R. (2002). *Consciousness and language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. R. (1992). *The rediscovery of the mind*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Shoemaker, S. (1996). *The first-person perspective and other essays*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sloan, T. (Ed.) (2000). *Critical psychology: Voices for chance*. London: Palgrave Macmillan.
- Stern, W. (1900). Die psychologische Arbeit des neunzehnten Jahrhunderts, insbesondere in Deutschland. *Zeitschrift für Pädagogische Psychologie und Pathologie*, 2 (6), 413-436.
- Teo, T. (2005). *The critique of psychology: From Kant to postcolonial theory*. New York: Springer.
- Tolman, C. W., & Robinson, C. N. B. (1997). Cartesianism in psychology: Its diagnosis and cure. *Nordiske Udkast*, 25 (1), 5-24.
- Ward, S. C. (2002). *Modernizing the mind: Psychological knowledge and the remaking of society*. Westport, CT: Praeger.
- Wundt, W. (1897). *Outlines of psychology* (C. H. Judd, Trans.). New York: Stechert.
- Zahavi, D. (2008). *Subjectivity and selfhood: Investigating the first-person perspective*. Cambridge, Mass.: MIT Press.